

JANSENISME I REGALISME A L'ÈPOCA DE CARLES III. ALGUNES OBSERVACIONS SOBRE L'EPISCOPAT CATALÀ: CLIMENT, ARMANYÀ, AMAT.

Ramon Corts i Blay

“Tota cultura eclesiàstica del segle XVIII europeu es mou entre dos pols: regalisme i jansenisme. No són dos pols antagònics, perquè estan units per un eix interior que els dona íntima coherència; però sí que són dos pols distints. El regalisme és, essencialment, una concepció jurídica laica sobre les relacions entre l'Estat i l'Església. El jansenisme, una concepció particular de l'essència més interna de la vida interna de l'Església, que només en un segon moment arribarà a tenir implicacions regalistes: aquest segon moment fou, precisament, el dels últims decennis del segle XVII i tot el XVIII.” (1)

Aquestes paraules de M. Batllori serveixen com a introducció les pàgines que segueixen, que pretenen d'ésser un simple intent de destriar i mostrar les confluències entre jansenisme i regalisme, per a poder-les projectar sobre algunes de les figures de l'episcopat català més representatives d'aquestes tendències durant el regnat de Carles III.

L'obra de Jansení, l'*Augustinus* (1640), fou primordialment un estudi teològic sobre la gràcia des d'una perspectiva de la doctrina augustiniana, diversa del molinisme defensat per molts jesuïtes. El jansenisme es mantingué així, en el camp teològic, almenys els dos primers decennis de la seva història. Contemporàniament, els jansenistes elaboraren la doctrina del tuciorisme, rigorista des del punt de vista mora, oposada a la del probabilisme de gran part de la Companyia (2). Aquest aspecte de la doctrina moral és el que hauria de prevaler en el jansenisme a partir del 1680. En resistir-se els jansenistes a acceptar les condemnes dels papes i per eludir llur obediència es trobaren de costat dels gal·licans, veritables regalistes (3). En els seus diversos components,

- 1.- M. BATLLORI, *Les relacions cultural hispano-franceses al segle XVIII*, dins: *Catalunya a l'època moderna*, Barcelona 1971, p. 404.
- 2.- Per les qüestions de la gràcia i de la moral, A. BAYLON, *La escuela jesuítica desde Suárez y Molina hasta la guerra de sucesión: Historia de la teología española*, II, Madrid 1987, p. 39-73. Una introducció i nombrosa bibliografia sobre jansenisme: J. SAUGNIEUX, *Le jansénisme espagnol du XVIIIème siècle, ses composants et ses sources*, Oviedo 1975; i BATLLORI, *En torno al jansenismo y antijansenismo*: *Archivum historicum Societatis Iesu* 50 (1981) 144-151 i L. DUCH, *La contrareforma*: E. VILANOVA, *Història de la teologia cristiana*, II, Barcelona 1986, 547-67 [= Col·lectània Sant Pacià: 36].
- 3.- Per veure les relacions jansenisme-política i la seva evolució, R. TAVENAU, *Jansénisme et politique*, Paris, 1965 i M. COTTRET, *Aux origines du républicanisme janséniste: le mythe de l'Eglise primitive et le primitivisme del Lumières*: *Révue d'histoire Moderne et Contemporaine* 31 (1984) 99-115.

el jansenisme fou definitivament condemnat el 1713. La butlla *Unigenitus* serà, doncs, el punt que marca la història del jansenisme al segle XVIII. Amb Appolis es pot dir que després de la *Unigenitus* el jansenisme quedà dividit entre els que acceptaren la butlla i els autèntics jansenistes, que la rebutjaren. Entre uns i altres s'hi situa un "tiers parti" catòlic: els tomistes i augustinians, contraris a les doctrines dels jesuïtes; i "il·lustrats" o "éclairés", a causa de llur reformisme regalista (4). Amb l'esquematzació d'Appolis no es pot donar per aclarida una realitat tan complexa com és, en paraules de Ceysens, la del "jansenisme històric", que aproximadament coincideix amb la que aquell autor en diu "jansenitzants" i d'altres "criptojansenistes", "filojansenistes", "parajansenistes", o "neojansenistes". Només aquests qualificatius ja palesen prou bé les dificultats amb què hom es troba a l'hora de definir què és el jansenisme del segle XVIII. De tota manera a les darreres dècades s'ha fet un gran pas avant en la historiografia del jansenisme set-cèntè en distingir clarament: per una banda, el jansenisme pròpiament dit, del regalisme d'origen gal·licà i per l'altra, el veritable jansenisme dogmàtic-moral, del "parajansenisme dogmàtic", segons la terminologia emprada per Batllori. La darrera expressió ja mostra com no s'ha de separar tant el parajansenisme del jansenisme dogmàtic, fins al punt d'arribar a pensar que es tracten de dos moviments, que no tenen a veure gaire, o res entre ells (5).

Jansenisme espanyol del segle XVIII

Tots els historiadors coincideixen a afirmar que no és gens fàcil de respondre què és el jansenisme espanyol del segle XVIII (6). A Espanya no es pot parlar d'un jansenisme dogmàtic, però tampoc d'un parajansenisme sense ulteriors matisacions. Els mateixos personatges que, en aquella centúria o al segle XIX, intervingueren en la polèmica jansenista hagueren d'esforçar-se per esbrinar i precisar l'abast d'aquest qualificatiu llençat sobre aquells que se significaven per llur esperit reformista. Després d'analitzar les opinions d'uns quants dels primers autors: Sáenz de Aguirre, A.I. Orbe, Fernández de Rojas, Amat, Hervás y Panduro, J.L. Villanueva, F. Alvarado, F. Aragonés, J. Cabot i J. Balmes; els trets més remarcables dels "jansenistes" serien els següents: oposició a les doctrines (molinoisme, probabilisme) i al curialisme romà de molts jesuïtes (extensió de la potestat eclesiàstica en l'ordre temporal, infal·libilitat del papa), valoració de la figura del bisbe (episcopalisme, conciliarisme) i estudi de l'antiga disciplina eclesiàstica (contra el centralisme de Roma). Aquesta primera visió del parajansenisme es completa amb la que ofereixen els historiadors que s'han interessat per aquest moviment. Així Menéndez Pelayo hi remarca el regalisme reduït però el parajansenisme a un "hispanismo", en el sentit que hom

4.- E. APPOLIS, *Entre jansenistes et zelanti: le "tiers parti" catholique au XVIIIe siècle*, P. 1960.

5.- Per l'estat de la qüestió del jansenisme europeu del segle XVIII en els diversos països, vegeu: per França l'esmentada obra de SAUGNIEUX, *Jansénisme espagnol*, on s'assenyales els estudis de Gazier, Préclin, etc. Per Itàlia P. ZOVATTO, *Introduzione al jansenismo italiano* (apuntis doctrinalis i crítico-bibliografici), Trieste 1970; per després d'aquesta data, serveix *Cattolicesimo et lumi nel Settecento italiano a cura di M. Rosa*, R. 1981; les actes del *Congresso sul Sinodo di Pistoia, Pistoia-Prato, 25-27 settembre 1986*, Pistoia 1986, i el vol. II d'*Atti e decreti del concilio di Pistoia dell'anno 1786* a cura di P. Stella, Firenze 1986. Per Alemanya continua essent imprescindible W. DEINHARDT, *Der Jansenismus in deutschen Ländern*, München 1929, que es pot completar amb l'estudi de la situació a Austria de P. HERSCHKE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, Wien 1977. Per Portugal S.J. MILLER, *Portugal and Rome c. 1748-1830. An aspect of the Catholic Enlightenment*, Roma 1978 i ID., *Dom Frei Joaquim de Santa Clara (1740-1818) and later Portuguese Jansenism*. The Catholic Historical Review 69 (1983) 20-40.

6.- Una òptima visió sintètica del jansenisme espanyol del segle XVIII es pot veure en A. MESTRE, *Religión y cultura en el siglo XVIII español: Historia de la Iglesia en España* dirigida per R. García-Villoslada, IV, M. 1979, 639-678 [= BAC Maior:19] i ID., *El jansenismo español en el siglo XVIII*: Divus Thomas 78 (1975) 407-430. Més extensament, SAUGNIEUX, *Jansénisme espagnol*.

parla de gal.licanisme (7). De les interaccions del gal.licanisme, i d'altres corrents semblants, amb el parajansenisme espanyol n'ha tractat Appolis (8), Saugniex i Mestre (9), els quals igualment s'ocupen de la seva vessant "éclaire" i "il.lustrada". El darrer autor assenyala també les reivindicacions dels parajansenistes per la lectura de la Bíblia en llengua vulgar.

Per a obtenir una aproximació més completa del parajansenisme espanyol del segle XVIII, s'hauria de precisar altres problemes que planteja aquesta tendència: les fonts, el lligam amb la tradició cultural autòctona, la cronologia i l'evolució posterior. Algunes notícies es recolliran en aquestes pàgines. Ara, hom voldria només fer una remarca sobre la cronologia. Amb Mestre hom s'adona que de signes parajansenistes n'aparegueren ja a València abans del 1740 i, amb Appolis i Batllori, que llur embat i eclosió va del 1767 al 1798 per ressorgir sota Josep I, a les Cortes de Cadis i durant el Trienni liberal, sense que després llur ressò s'extingeixi del tot.

En tot el que fins aquí s'ha dit ha anat sortint una multiplicitat de components teològics, eclesiològics, polítics i culturals, que formen la mateixa essència del jansenisme. I ja des del començament s'ha pogut intuir l'evolució i els contrastos que es donen, tant en el jansenisme dogmàtic, com, tal com més endavant es veurà, dins del parajansenisme. A continuació hom intentarà de destriar i mostrar les confluències el parajansenisme amb altres corrents, eclesiològics (episcopalisme), culturals ("Il.lustració") i jurisdiccionalistes (regalisme).

Jansenisme-episcopalisme. En un altre lloc d'aquest escrit s'ha referència a la vinculació dels jansenistes amb el gal.licanisme a causa de la reticència dels primers a acceptar les condemnes de Roma. Si els jansenistes es trobaren al costat dels gal.licans fou perquè el gal.licanisme dels Parlamentaris o "gal.licanisme polític" era sobretot el que en diríem regalista: en el sentit que expressa una afirmació de les llibertats de l'Eglésia de França, protegides pel rei, en front del centralisme romà. Però el gal.licanisme era igualment sostingut per alguns bisbes: el que s'anomena "gal.licanisme eclesiàstic", que insisteix més en la perspectiva eclesiològica (10). Adues vessants del gal.licanisme defensaven, però, el conciliarisme (preeminència del concili sobre el papa) i l'episcopalisme, a l'enscems que negaven la infal.libilitat del Pontífex i la seva potestat "*in temporalibus*" (11). Aleshores s'entén que per fonamentar aquests principis, els gal.licans es recolzessin en una determinada interpretació de l'Esclitura i de la Tradició i que apel.lessin com a model de la relació papa-bisbes el més remot, i menys elaborat, de lé "Església primitiva"; que per als veritables jansenistes és el de l'època preconstantiniana. L'episcopalisme no nasquè pas als segles XVII i XVIII; tanmateix en aquestes dues centúries es produí una radicalització en la reflexió sobre les funcions del bisbe, en confluïr amb l'esforç dels gal.licans altres doctrines afins: richjerisme, febronianisme, josefinisme. Els parajansenistes, que begueren de les fonts veritablement jansenistes, simpatitzaren amb aquests corrents europeus de signe episcopalista, però també regalista. A ells s'hi unirien els "il.lustrats", delerosos de reformes eclesiàstiques, sovint propugnades des del regalisme, i els regalistes pròpiament dits. La tradició

7.- M. MENENDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, II, M. 1969, 410-412 [= BAC:151]. Aquesta apreciació de Menéndez Pelayo fou corregida per M. FERNANDEZ MIGUELEZ, *Jansenismo y regalismo en España*, Valladolid 1895.

8.- APPOLIS, *Les jansénistes espagnols*, Bourdeaux 1966.

9.- MESTRE, *Ilustración y reforma de la Iglesia. Pensamiento político-religioso de D. Gregorio Mayans y Siscar 1699-1781*, Valencia 1968.

10.- Bibliografía actualizada sobre el gal.licanisme, *Gallicanisme: Dictionnaire d'Historie et Géographie Ecclesiastique*, 19, P. 1981, 846-47.

11.- L'episcopalisme és "un movimiento que trata de centrar el gobierno de la Iglesia no en el papa y en los cardenales, sino en el cuerpo de los obispos y, de modo particular, en el episcopado reunido en concilio." Vegeu A. ANTON, *El misterio de la Iglesia*, II, M. 1987, p. 10 [= BAC Maior].

episcopalista era ben viva a l'Espanya del segle XVIII (Victoria, Guerrero, Solís) (12) i es reviscolà amb les aportacions del mateix signe vingudes de Portugal (Pereyra), França (Bossuet, Richer, Marca, Fleury, Alexandre, Thomassin), D'Itàlia (Ricci, Tamburini, Selvagio, Berardi) i dels Països Baixos (Van Espen, Febronius, Opstraët). Caldrà, però, esperar a la fi d'aquell segle perquè l'episcopalisme dels parajansenistes espanyols aparegui més generalitzat i sistematitzat. Si hom volgués ressenyar quines són les notes episcopalistes, ultra les ja esmentades, que més freqüentment apareixen en els parajansenistes espanyols, podrien ésser aquestes: govern "*in solidum*" dels bisbes sobre l'Església universal: consagració de bisbes sense la confirmació canònica del papa; exercici de llurs facultats pròpies (dispenses matrimonials, etc.); jurisdicció directa sobre els religiosos; convocatòria de sínodes sense la llicència pontifícia. No tots els parajansenistes foren, segons aquest esquema, episcopalistes; ni tots els qui mostraven alguna faceta episcopalista, parajansenistes. De fet, entre els del darrer grup s'hi troben molts "il·lustrats" i regalistes, tenyits d'episcopalisme; però sovint, per motius diversos d'aquells dels parajansenistes.

Jansenisme-"Il·lustració". Les aportacions de Sarrailh ajuden a aclarir l'existència a Europa, sobretot en la segona meitat del segle XVIII, d'un corrent "*éclairé*" dins el cristianisme i àdhuc del catolicisme. I que a Espanya es pot parlar d'una "Il·lustració cristiana": assimilació dels catòlics "*éclairés*" de l'esperit crític "*des Lumières*"; i no pas del deisme present en molts àmbits de l'Il·luminisme europeu (13). Això és el que explica la gran presència i pes de bisbes i clergues en les fileres dels "il·lustrats" espanyols al regnat de Carlos III i Carles IV. L'actitud religiosa dels darrers, segons Mestre i La Parra, vindria emmarcada pel rebuig de la cultura del barroc: oposició al poder, influència moral i cultura obsurantista del clergat; a les excessives "manifestacions externes" de religió; i per la defensa d'una fe íntima i personal. L'extensió d'aquestes manifestacions anirà adquirint diverses facetes: amor per l'estudi de la Bíblia i difusió de la seva lectura en llengua vulgar; crítica històrica, en especial de la història eclesiàstica (14); episcopalisme; en concomitància amb això, el regalisme: com a mitjà de la reforma de l'Església espanyola, sense els entrebancs del centralisme romà; i animadversió de molts "il·lustrats" vers els jesuïtes, com a conseqüència de llurs doctrines molinistes, probabilistes i curialistes, i pel poder adquirit

- 12.- MESTRE, *Precisiones al juicio de Menéndez Pelayo sobre los orígenes del episcopalismo del siglo XVII*: Hispania Sacra 38 (1981) 229-273, article recollit en ID., *Influjo europeo y herencia hispánica, Mayans y la Ilustración valenciana*, V. 1987, 159-78.
- 13.- SARRAILH, *La España ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*, México-Buenos Aires 1957. De l'abundosa bibliografia que existeix sobre aquest tema ens remetem a La Ilustración española. *Actas del coloquio internacional celebrado en Alicante, 1-4 octubre 1985*. Edición de A. Alberola y E. La Parra, Alacant 1986. Aquí es troben algunes comunicacions que fan referència a l'Església, així com en *Mayans y la Ilustración. Simposio Internacional en el Bicentenario de la muerte de Gregorio Mayans, Valencia-Oliva 30 sep.-2 oct.*, V. 1981, 2 vols. Assenyalem també el recull d'articles de MESTRE, *El mundo intelectual de Mayans*, V. 1978 i d'ID., *Influjo europeo y herencia hispánica, Mayans y la Ilustración valenciana*, V. 1987. Estrictament sobre el tema Il·lustració-Església, MESTRE - E. LA PARRA, *Ilustración española: Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, Suplemento I, M. 1987, 394-99 i LA PARRA, *La reforma de la Iglesia en la crisis del Antiguo Régimen: Ilustración española* 351-60. Un exemple de "il·lustrat parajansenista", J. VARELA, *Jovellanos*, M. 1988, 165-181.
- 14.- MESTRE, *Historia crítica y reformismo en la Ilustración española: Ilustración española 111-32*. La crítica il·lustrada de la història eclesiàstica ve ja del segle XVII per influència dels Marins i Bolandistes, se li adjuntarà després la dels jansenistes i parajansenistes francesos i italians. Pels Països Catalans ens remetem a E. CORREDERA, *La escuela histórica avellanense*: *Analacta Sacra Tarraconensis* 34 (1961) 361-86; 35 (1962) 183-257 i J. MERCADER i RIBA, *Historiadores e eruditos a Catalunya i València en el segle XVIII*, B. 1968 [=Episodis de la història:85].

sota els primers Borbons (15). No es pot concloure aquesta referència a la cultura religiosa de la "Il·lustració" sense al·ludir al corrent pre-il·lustrat del segle XVIII: estudis clàssics, erasmisme, autors espanyols, etc. (16). Amb les característiques suara esmentades es comprèn fàcilment com molts esperits "clairés", en trobar en el parajansenisme unes actituds comunes, es passessin amb facilitat a aquesta tendència; i com s'hagués pogut donar un acostament o simbiosi entre uns i altres. Però no tots els "il·lustrats" foren parajansenistes. La "Il·lustració cristiana" espanyola en la seva evolució, també fou múltiple i contrastada. Seria tanmateix un error, com de vegades s'ha comès, de presentar els parajansenistes com els representants d'una *Aufklärung* catòlica, paral·lela a l'*Aufklärung* cristiana protestant. És veritat que tots els reformismes europeus del segle XVIII tenen punts en comú, però els contrastos entre els corrents que s'acaben d'al·ludir són tant forts que no permeten de sostenir aquella indentificació (17). Fixem-nos només en un aspecte: la reducció del camp de la llibertat personal en els parajansenistes (que porta a l'acceptació de l'absolutisme monàrquic), no s'harmonitza amb les idees més aviat democràtiques dels veritables jansenistes dogmàtics. Al segle XIX, els catòlics liberals preferiran que les esglésies particulars o "nacionals" girin entorn de l'òrbita de la Santa Seu, més que no pas caure a la del monarca; mentre que en aquesta mateixa centúria els parajansenistes, aferrats al regalisme definitivament superat, es decantaran per un liberalisme catòlic que deixarà la porta oberta a un nou tipus jurisdiccionalisme (18).

Regalisme espanyol del segle XVIII

Abans del segle XVIII la intrvençió del poder reial en la vida interna de l'Eglésia tenia ja una llarga tradició medieval, que es perpetuà amb els Habsburgs: amb les seves exigències del patronat universal i el manteniment de les regalies com a contrapartida de les reserves pontifícies. Els Borbons, doncs, trobaren el terreny adobat i l'anaren cultivant fins a entendre la intervenció de la corona en els afers eclesiàstics, no com el resultat d'uns privilegis papals, sinó com un dret privatiu dels reis, que és pròpiament la teoria regalista (19). R. Olaechea ha exposat recentment la inversió que es produí en les teories sobre la relació Eglésia-Estat (protestat directa i indirecta), que està a la base de l'evolució del regalisme del XVIII (20). La vinguda al tron espanyol de Carles III, dins el regalisme set-centè, coincideix amb l'etapa en què es reclamen les llibertats de l'Eglésia a Espanya. On més clar es veu el nou esperit regalista dels col·laboradors del Borbó

- 15.- Sobre això i les causes que prepararen l'expulsió dels jesuïtes, BATLLORI, *I problemi culturali e politici dei gesuiti sotto Carlo di Borbone in Napoli e in Spagna*, dins: *Cultura e finanze. Studi della storia dei gesuiti da S. Ignazio al Vaticano II*, R. 1983, 265-72; bibliografia recent, ID., *Sobre los jesuuitas en el Setecientos*: AHSI 56 (1987) 171-208; i W. BANGERT, *Historia de la Compañía de Jesús* Santander 1981. Per una visió sintètica T. EGIDO, *La expulsión de los jesuitas de España: Historia Iglesia en España*, IV, 746-92.
- 16.- *Erasmus in Hispania, Vives in Belgio*, *Acta Colloquii burgensis 23-36 IX 1985*. Ed. J. Ijsewiju, A. Losada, Lovaina 1986. [= *Colloquia Europalia*:1]; V. LEON NAVARRO, *Luis de Granada y la tradición erasmista en Valencia (siglo XVIII)*, prólogo de A. Mestre Sanchís, Alicante 1986; MESTRI, *El descubrimiento de Fr. Luis de León en el siglo XVIII*, dins: *Influjo europeo 237-95*.
- 17.- Vegeu les interessants reflexions de BATLLORI, *L' Illuminismo e la Chiesa: Problemi di storia della Chiesa* 191-202, i B. PLONGERON, *Débats et combats autour d'une Aufklärung "catholique" dans l'Europe du XVIII siècle*: *Orientations de Recherche, Bulletin d'Histoire Moderne et Contemporaine* 13 (1982) 75-119.
- 18.- BATLLORI, José Antonio Maravall: *Boletín de la Real Academia de la Historia* 184 (1987) 1-13. G. DUFOUR, *De la Ilustración al liberalismo: Ilustración española* 363-387, PARRA LOPEZ, *Ideas episcopalistas en los planteamientos de política religiosa del primer liberalismo español: Mayans y la Ilustración*, I, 29-41.
- 19.- Un òptim resum del regalisme espanyol del segle XVIII es troba en R. OLAECHEA, *Iglesia-Estado, Siglo XVIII (1700-1788): los primeros Borbones: DHEE*, II, M. 1972, 1155-60. També en EGIDO, *Regalismo y relaciones Iglesia-Estado: Historia Iglesia en España*, IV, 123-249, on hi ha una rica bibliografia.
- 20.- OLAECHEA, *Relaciones entre Iglesia y Estado en el Siglo de las Luces: Ilustración española* (1986) 271-97.

(Grimaldi, Floridablanca, Roda; i Azara, des de Roma) és en Campomanes. En efecte en el ministre, recollint i ampliant les tesis dels regalistes del XVIII (Pimentell i Chumacero), es culmina l'evolució del regalisme espanyol: augment del control jurisdiccionalista; i defensa de les llibertats de l'Església espanyola (fins a remuntarse a l'Església primitiva i, en especial, a la visigòtica) (21). En definitiva, les llibertats de l'Església hispànica no es basen en la concessió del privilegi, sinó en el "dret diví" del monarca com a "bisbe exterior" de l'Església o com a "Vicari" del poder espiritual. Campomanes arribarà fins i tot en el *Juicio imparcial* a aconsellar al rei la desobediència a Roma en cas de conflicte.

Regalisme-jansenisme. Com ja s'ha indicat, el regalisme i el jansenisme espanyols evolucionaren independentment l'un de l'altre. Abans de la Unigenitus, a Espanya només uns quants intel·lectuals s'interessaren pel vertader jansenisme dogmàtic i pel regalisme gal·licà. Després de la butlla, aquests dos conjunts de doctrines hi anaren penetrant fins a trobar-se, sobretot després de l'expulsió dels jesuïtes; i encara més, durant el regnat de Carles IV. Però amb una peculiaritat: els jansenistes francesos es posaren al marge de la monarquia absoluta, mentre que no s'esdevingué així amb els parajansenistes espanyols. En temps de Carles III la difusió de les idees jansenistes i regalistes vingudes de França i d'altres llocs es veié afavorida des de la Cort per la inversió de la tàctica observada durant els primers Borbons. Amb aquests, el regalisme es recolzava en una escola doctrinal (l'aristocràcia, els "colegiales" de la Companyia), per tant oposat al jansenisme. Quan Carles de Nàpols arribà al tron espanyol, una altra escola (la dels probabilistes, dominics i augustins) i una nova classe social (la burgesia, d'on provenien els "manteistas") menaran el regalisme vers el parajansenisme, contrari als jesuïtes. Ultra aquests factors doctrinals i político-socials, contribuï a la difusió i compenetració dels dos corrents esmentats la reforma universitària del 1771, que afecta igualment a les facultats de Teologia i als seminaris (22). Amb tot, no es pot concloure que s'hagi d'identificar sense cap matisació el regalisme espanyol amb el parajansenisme; ni reduir aquest a una espècie de "hispanismo": no tots els regalistes foren parajansenistes, ni tots ells, regalistes. Els parajansenistes regalistes esperaren d'obtenir de la monarquia del despotisme il·lustrat la reforma eclesiàstica, que no els podia pas venir de Roma. Altres parajansenistes confiaren només en llurs tesis episcopalistes.

- 21.- Per la periodització d'aquest període, A. de la HERA, *Notas para el estudio del regalismo español en el siglo XVIII: Anuario de Estudios Americanos* 31 (1974) 409-40. Dos estudis recents sobre els ministres de Carles III: RODRÍGUEZ, *Reforma e Ilustración en la España del siglo XVIII. Pedro Rodríguez de Campomanes*, M. 1975, vegeu també OLAECHEA, *El concepto de "Exequatur" en Campomanes: Miscellanea Comillas* 45 (1966) 119-87; i J. PINEDO, *Manuel de Roda (Su pensamiento regalista)* Zaragoza 1983 [= Tesis Doctorales 49].
- 22.- MESTRE, *Religión y cultura: Historia Iglesia en España*, IV, 654-55. Sobre la reforma universitària vegeu A. ALVAREZ DE MORALES, *La "Ilustración" y la reforma de las universidades en España del siglo XVIII*, M. 1979, en aquesta segona edició augmentada, M. MARTÍNEZ GOMIS, *La actitud regalista de Campomanes en la reforma universitaria: el proyecto de transformación de la Universidad de Orihuela en Colegio de Lengua, Artes y Teología: Ilustración española* (1986) 299-331. Pel que fa als centres eclesiàstics F. MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, *La formación del clero en los siglos XVII y XVIII: Historia Iglesia en España*, IV, 524-82.
- 23.- Amb Ferran VI el regalisme és feu servir com a arma per a combatre el jansenisme, basta recordar la condemna del cardenal Noris per la Inquisició espanyola. En canvi, Carles III protegeix des del regalisme els parajansenistes. Això s'esdevingué quan l'Inquisició condemnà el catecisme del jansenista francès Mésenguy. El rei s'hi oposà i el catecisme hagué d'ésser llevat de l'índex. Un nou índex fou imposat el 1768 tot facilitant la penetració de llibres jansenistes a Espanya. EGIDO, *La proyectada reforma inquisitorial de Macanaz en su contenido político: Mayans y la Ilustración* (1981), I, 17-28. Vegeu també ALVAREZ DE MORALES, *Inquisición e Ilustración (1700-1834)*, M. 1982, 104-10. El mateix viratge vers el parajansenisme es pot observar en els casos esmentats al nostre text: beatificació de Palafox i el de la devoció al Sagrat Cor. Sobre tot això, vegeu MESTRE, *Ilustración y cultura: Historia Iglesia en España*, IV, 422-25, 483-84 i 660-64, i SAUGNIEUX, *Jansenisme espagnol*, 660-64. Per la biografia de Palafox, CRISTINA DE LA CRUZ DE ARTEAGA, *Una mitra sobre dos mundos*, Sevilla 1985.

Aquest és un aspecte més de la pluralitat i dels contrastes del parajansenisme espanyol.

El que si pot afirmar-se és que els ministres de Carles III aprofitaren per a llurs fins l'enyorança dels parajansenistes per l'Eglésia primitiva i el cèsaro-papisme dels regalistes. D'altra banda cal recordar que durant el regnat de Carles III la majoria dels bisbes anaren abandonant, en part com a conseqüència del Concordat del 1753, els recels envers el regalisme. Així es pot dir que el rei trobà en l'episcopat un puntal per a la seva política regalista. Amb aquest ràpid intent per precisar les relacions regalisme-jansenisme s'arriba a desenvolupar la citació de Batllori que encapçala aquestes reflexions.

Regalisme i jansenisme sota Carlos III. Anteriorment ja s'ha parlat del canvi d'actitud de la monarquia respecte del parajansenisme. Les principals manifestacions regalistes en temps de Carles III a favor del parajansenisme es poden sintetitzar en les següents: control de la Inquisició (23); intervenció entorn del procés de veatificació de Juan de Palafox, significat pel seu antijesuïtisme; oposició a la difusió de la devoció al Sagrat Cor, de tradició jesuítica; reforma universitària del 1771; i divulgació de la Bíblia en castellà. Altres actuacions en política eclesiàstica dels governs de Carles III caldria situar-les més aviat en el marc regalista: expulsió de jesuïtes (1767); ús generalitzat del "exequatur"; i control de l'episcopat (individualment o, després del 1768, reunit es Sínode) i dels religiosos (projectes desamortitzadors i espanyolització dels Ordes) (24).

Jansenisme i regalisme a Catalunya sota Carles III

No existeix cap treball dedicat exclusivament a l'estudi del jansenisme a Catalunya. És per això que quan hom vol tractar sobre aquest tema es troba amb més dificultats que les que ja aparegueren quan es volgué estudiar el jansenisme a Espanya. Malgrat tot i en espera de futures investigacions es poden llançar algunes hipòtesis sobre aquella qüestió (25). Primer de tot s'ha de constatar que de resultes de la guerra de Successió a Catalunya no se segueixen amb l'atenció que requeria les polèmiques suscitées arran de la *Unigenitus*. Això no vol pas dir que s'ignorés la controvèrsia jansenista: alguns exponents de les diverses escoles doctrinals, jesuïtes, augustins, tomistes, mostren el contrari. El que hom no sabia precisar amb exactitud, és el veritable abast de la incidència de les idees jansenistes. Tanmateix, sembla que per l'eclosió del parajansenisme a Catalunya, almenys amb una ressonància més àmplia que fins aleshores, s'haurà d'esperar la vinguda de Climent a la seu barcelonina. Sigui com sigui, el parajansenisme català s'ha de vincular estretament amb el País Valencià; de manera que es remota amb Manuel Martí i més pròxima amb el cercle de Mayans (26). El darrer influí en el sentit de les idees "éclaireés", i també parajansenistes, sobre una sèrie de bisbes, alguns dels quals transplantats a Catalunya: Sales,

24.- A. BENITO y DURAN, *Reforma de los basilios españoles del papa Pío VI por el influjo de Carlos III en España*: HS 27 (1974[1976]) 55-113. Altres escrits del mateix autor en Yermo 14 (1976) 271-303 i Archivo Hispalense 69 (1976) 37-61. Sobre l'al.ludida devoció al Sagrat Cor cal recordar que el bisbe filijesuïta Sales l'introduí a Barcelona l'any 1775.

25.- Més endavant es farà referència als estudis de F. Tort i de J. Bonet. Diguem de passada que els episcopologs catalans no faciliten gaire de poder esbrinar el jansenisme dels bisbes catalans. D'altra banda, una font imprescindible per a poder conèixer alguns aspectes del jansenisme d'aquells prelats, com seria l'accés a les visites "ad limina", encara no ha estat publicada. Esperem la propera edició d'elles que ha preparat J.M. Marquès.

26.- Sobre Martí, J.M. BENITEZ, *L'actitud pre-il.lustrada del degà d'Alacant Martí en la correspondència entre Joan Antoni Mayans i Josep Vega de Sentmenat: Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona 17-21 desembre 1984)* 678-81. Per Mayans serveix la biografia donada, assenyalem BATLLORI, *Gregori Mayans i la cultura: Mayans y la Ilustración*, I, 155-70.

Climent, Lasala (27). Climent amb Armanya i Amat són els exponents més clars del parajansenisme català. Aquests són els tres bisbes sobre els quals se centra el present estudi. Per acabar aquesta presentació s'haurien d'esmentar els canals de penetració de les idees parajansenistes a Catalunya: les escoles dels dominics i augustins, almenys a Barcelona, amb més embranzida després del 1767; el corrent valencià; i, probablement, amb la reforma del 1771 la Universitat de Cervera (28). Les influències jansenistes de l'estranger són les mateixes que s'ha vist per a Espanya; cal remarcar però les relacions de Climent amb el jansenista Climent i, a través d'ell, amb els jansenistes d'Utrecht.

Com ja ho ha observat Batllori en estudiar les relacions culturals entre València i Catalunya al segle XVIII, el caire radical del regalisme influenciat per Van Espen, difícilment era concebible a Catalunya a causa de les ferides deixades per la Guerra de Successió. Per això, si el bisbe Climent tingué una gran acollida a Barcelona, potser es degué a que fou més parajansenista que els mayassians; "més enyorivol de l'Església primitiva, i consegüentment menys regalista". De fet si s'exceptua aquest bisbe, per defecte, i Amat, per excés, la majoria dels prelats catalans contínuen una mostra del comú regalisme de to menor; si bé "mesells", com diu J. Bonet, en aplicar la política de castellanització de la vida intel·lectual i pastoral de l'església catalana empresa per Carles III (29). En parlar de l'estament eclesiàstic en el marc de la cultura, de seguida hom ho relaciona amb la "Il·lustració". No és, però, el tema d'aquestes reflexions Tanmateix es voldria ressenyar dues coses. La primera és que el Despotisme il·lustrat en la seva vessant regalista, a la qual hi col·laboraren els bisbes, atemptà contra l'expressió cultural de l'església catalana en la seva pròpia llengua. Malgrat això es noten entre els eclesiàstics signes clars de desvetllament en aquest camp i de resistència als intents castellanitzadors (30). La segona observació és que l'estudi de l'episcopat català permetria d'apreciar la multiplicitat de sentits i de contradiccions amb què es parla de la "Il·lustració" espanyola (31).

27.- V. CARCEL ORTI, *Historia de la Iglesia en Valencia*, II, V. 1986, 278-301.

28.- Una visió actualitzada de la Universitat certerina, BATLLORI, *La Universitat de Catalunya, a Cervera*, dins: *Culture e finance* (1983), 273-84. La mateixa qüestió en un context més ampli ID., *València i Catalunya al segle XVIII: Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, I, 149-73.

29.- Les conseqüències del regalisme de Felipe V a Carles III per a l'Església Catalana es poden veure en J. BONET i BALTA, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, B. 1984, 33-129; vegeu també P. VOLTES BOU, *Carles III i el bandejament de la llengua catalana de la vida pública: Cuadernos de Historia Económica de Cataluña* 16 (1977) 58-88. Sobre la composició de l'episcopat català en aquesta època, J. BADA, *Origen dels bisbes de les seus catalanes (1500-1982): Qüestions de vida cristiana* 113 (1982) 102-110.

30.- A més del estudi de Bonet i Baltà (supra) vegeu BONET i BALTA, A. MANENT, C. MARTI, *Contribució de l'Església catalana a la conformació de la nacionalitat catalana als segles XIX i XX: Qüestions de vida cristiana* 105-106 (1981) 31-34 i BONET i BALTA, *Introducció i cloenda: F. TORT i MITJANS, El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1706-1781), contribució a la historia de la teologia pastoral tarraconense en el siglo XVIII*, B. 1978, pp. XVI-XVII [= Fundació Mossèn Josep Sanabre 2]. Caldria també fer esment de l'aprobació de l'escola jesuítica de Cervera a la cultura catalana del segle XVIII. Vegeu algunes notes i la bibliografia en BATLLORI, *Universitat de Catalunya, dins: Culture e finance*, 273-84.

31.- D'algunes d'aquestes coses se'n tractarà tot seguit. Pel bisbe Sales vegeu els interessants estudis de MESTRE, *Asensio Sales: la actitud il·lustrada de un obispo partidario de la Compañía: Anales Valentinis* 9 (1983) 61-99 i ID., *La influencia de los ilustrados sobre el episcopado español, El caso de Asensio Sales, obispo de Barcelona: Dalla Chiesa antica alla moderna*, R. 1983, 306-327 [= *Miscellanea Historiae Pontificiae* 50]. Ambdós articles en ID., *Influjo europeo* 351-431. Per Santian y Tarragona, A. RODRIGUEZ MAS, *El arzobispo urbanista: don Joaquín de Santian y Valvidieso, 1779-1783*, T. 1956. Per M. Palmero i T. Lorenzana, algunes notícies en S. MARQUES i SUREDA, *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, G. 1985. Sobre Lasana de Solsona, BONET i BALTA, *Església catalana* 415-19 i MESTRE, *Religión y cultura: Historia Iglesia en España*, IV, 620-21.

Josep Climent (1706-1781). Sens dubte el millor estudi sobre el castellanenc Climent, abans del de F. Tort, fou l'*Oración fúnebre* i l'*Elogio* que el seu deixeble Amat li dedicà l'any 1781 (32). Climent pertanyia al cercle valencià de Mayans, del qual en formaven també part Bertran, Pérez Bayer, Piquer, Tormo, Sisternes...I gràcies al primer anà evolucionant vers les idees parajansenistes. Fou pel seu antijesuïtisme que se'l proposà des de Madrid, amb la intervenció de Roda i Pérez Bayer, per a la seu barcelonina. Si Climent en un principi es negà a prendre possessió de la diòcesi de Barcelona es degué al temor de l'influx que allí hi exercia la Companyia. Tanmateix fou consagrat bisbe i ocupà la seu de Sant Sever del 1766 al 1775. De seguida es trobà de front a l'expulsió dels jesuïtes, que ell justificà a causa de llurs doctrines molinistes i probabilistes. De fet, tant el seu tomisme com el rigorisme moral palesat en les pastorals *Pláticas* i *Sermones*, prologades per Amat i Armanyà, difícilment podien fer-lo simpatitzar amb els jesuïtes. Ultra això el parajansenisme de Climent es veu ben clar en altres aspectes. El primer seria la seva relació amb el jansenista Climent i a través d'ell amb els de França i Utrecht. Tot i aquesta amistat Climent es mantingué sempre dins les idees parajansenistes, i el seu antiregalisme es mantingué incòmode malgrat el regalisme del francès. Una altra mostra parajansenista del bisbe de Barcelona serien dos famosos escrits: la carta del 1769 que precedia la traducció de les *Costumbres de los Israelitas* de Fleury; i la que introduïa una altra traducció, *Instrucciones cristianas sobre el sacramento del matrimonio* (1774) de Le Tourneaux, encarregada pel prelat a la comtessa de Montijo. La darrera carta sobresurt pel rigorisme, per la defensa de l'església d'Utrecht, per l'enyorança de l'Església primitiva -la de l'era pre-constantiniana-, per l'antiregalisme i antiultramuntanisme. D'acord amb això darrer el bisbe de Barcelona un accentuat episcopalisme i conciliarisme. Un episcopalisme més radical que el d'Armanyà, que el mena a col·locar el papa gairebé a un estat de "*primus inter pares*" respecte del col·legi episcopal, tot negant la infal·libilitat pontifícia, puix aquesta resideix només en el concili universal reunit amb el papa. Per això demana la convocatòria d'un concili general que retorni als bisbes la potestat que tenien en l'antiga disciplina eclesiàstica. En aquesta línia episcopalista advoca per la celebració de sínodes diocesans i provincials, que no arribà a portar a la pràctica per por del regalisme en la seva fiscalització sobre les decisions sinodals. Al nostre albir, és a causa de l'episcopalisme, on hi espurnegen idees parajansenistes, gal·licanes, febronianes, pel que Climent és antiregalista. De fet, els seus judicis sobre les persones i el regalisme d'Aranda i Campomanes (a aquest el té, a més per "enemic dels catalans") és força negatiu. Ja s'ha indicat com la melangia de Climent per l'Església dels tres primers segles hi jugà un fort paper en el seu rebuig del regalisme. Segurament aquesta presa de posició no degué ésser-hi estranya la tradició habsbúrgica familiar. Ens sembla que Climent, que era un gal·licà conveçut, però en la dimensió "eclesiàstica" de què s'ha parlat, s'adonà de com aquell conjunt de doctrines seria aprofitat tant en llur vessant "teològica" com "política" per als fins regalistes del Govern. Així ho manifestà quan es produí l'enrenou provocat arran de *Monitorio de Parma* i en les seves opinions sobre el Concordat del 1753. Sorpren que l'antiregalista Climent, interessat per la llengua catalana, autor d'un catecisme en aquesta parla, partidari que els Països Catalans

32.- TORT, *Obispo de Barcelona Josep Climent*, B. 1978. Articles posteriors a l'aparició d'aquest estudi, V. CONEJERO, *Dos eclesiásticos acusados de jansenistas: Josep Climent y Félix Amat*: *Anales Valentinios* 4 (1978) 149-75, J.L.LIDO HERRERO, *José Climent: filojansenismo y regalismo en la España de Carlos III, según los documentos inéditos del Archivo General de Simancas, Reacciones Iglesia-Estado, Dialéctica episcopalismo-papado*: *Ibid.* 8 (1978) 355-418; S. ALBIÑANA, *José Climent y la creación de la cátedra De Locis Theologicis en la Universidad de Valencia*: *Ibid.* 13 (1981) 1-26.

recobressin els antics furs (33), s'esmerçés tant a fer efectius els dictats regalistes de Carles III de difondre el castellà en detriment del català, tant en la vida cultural (Seminari) com en la predicació. Amb l'aparició d'altres notícies sobre l'actuació del bisbe de Barcelona en aquest camp, després del llibre de Tort, sembla que s'haurien de matisar els judicis d'aquest autor, així com els que J. Bonet expressa en el pròleg de l'esmentada obra de Tort. La mateixa *Retòrica* de Fra Luis de Granda, que Climent féu traduir al castellà i que acompanyà d'una pastoral, tant pot interpretar-se en la línia de la renovació de l'oratória sagrada i del gust pel retorn a l'Escriptura com un mitjà de castellanització del clergat, sobretot si es té en compte el contingut de la pastoral acabada de citar (34). L'interès per la cultura i la renovació pedagògica són també facetes de l'esperit "éclairé" de Climent, lluitador contra la superstició i el luxe, i creador, després del 1767, d'escoles primàries gratuïtes inspirades en les "Pétites Écoles" de Port-Royal (35). En immiscir-se el bisbe de Barcelona, i el seu patge Amat, en els aldarulls dels moços contra les "quintas" del 1773, li costà la mitra en no acceptar el "promoveatur ut removeatur" de Carles III per a la diòcesi de Màlaga. El prelat, d'acord amb el seu episcopalisme i contra les intromissions reials, rebutjà el nou nomenament del monarca i a l'ensem dimitia de la seu barcelonina.

Francesc Armanyà (1718-1803). L'únic estudi complexiu d'aquest prelat nascut a Vilanova i La Geltrú és el que també realitzà F. Tort (36). Aquest autor suggereix que l'augustí Armanyà fou promogut a l'episcopat degut al seu antijesuitisme i, com en el cas de Climent, amb la intervenció de Roda. La primera seu que ocupà fou la de Lugo (1768-1785). Allí hi conegué el futur arquebisbe de Taragona J. Santiyan que, després, Armanyà l'havia de succeir a l'arxidiòcesi tarragonina (1785-1803). En efecte, Armanyà apareix des del principi com antimolinista i antiprobabilista, la qual cosa el situa ben lluny de les doctrines sostingudes per molts jesuïtes. Més tard, el bisbe de Lugo es mostrarà partidari convençut de l'expulsió de la Companyia, així com de la beatificació de Palafox. No es pot oblidar que a més del seu tomisme, en aquesta animadversió vers els jesuïtes hi ha el fet de la pertinença d'Armanyà a l'orde augustinià. Aquests trets de la vida i pensament d'Armanyà el van ja col·locant en la via del parajansenisme. Quan es trobava a Barcelona, encarregat dels estudis del convent de Sant Agustí, en procedir a la seva reforma ja fou acusat de "jansenista". Tot i que el terme fos aleshores molt ambigu, era ben significatiu. Això porta a pensar que, quan Climent arribà a Barcelona, Armanyà, amb els seus cinquanta anys, era ja un home format, amb idees pròpies. Abans que Climent, ja havia entrat en contacte amb joves com Pérez Bayer (canonge a Barcelona del 1752 al 1754), B. Piquer, Caresmar, etc. Per tant, sembla que s'hauria de relativitzar una mica la dependència d'Armanyà del bisbe de Barcelona. Això no vol pas dir que no en rebés el seu influx, però en tot cas fou per poc temps: uns dos anys escassos, del 1766 al 1768. El parajansenisme de l'augustinià, però, no apareix tan nítidament com en Climent. D'altra banda no s'hi veu cap besllum episcopalista o conciliarista; ans al contrari, en els seus escrits no s'hi troba mai res que pugui qüestionar la prima-

33.- LLIDO HERRERO, *José Climent* 355-418. Vegeu també MESTRE, *Interès per la llengua "llemosina" entre els amics de Mayans i Siscar*, dins: *Primer Congrés de Historia del País Valenciano* (1971), III, 609-620. Climent demanà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona la publicació d'un diccionari "llemosín-castellano", per a facilitar als catalans l'aprenentatge del castellà.

34.- BONET, *Església catalana* 84-94; ID., *La Bíblia en llengua vulgar al Paísos Catalans després de l'autorització emesa per la Inquisició*, dins, *Ibid.*, 407-15 i LEON NAVARRO, *Luis de Granada* (1986) 161-89. Pel que fa a l'oratória sagrada i els parajansenistes, on es parla de Climent, SAUGNIEUX, *Les jansénistes et le renouveau de la prédication dans l'Espagne de la seconde moitié du XVIII siècle*, Lyon 1976 i MESTRE, *La reforma de la predicación en el siglo XVIII* (1976), dins: *Mundo intelectual* 273-330.

35.- A. GALI, *Rafael D'Amat, Barò de Maldà*, B. 1954.

36.- TORT MITJANS, *Biografía histórica de Francisco Armanyà Font O.S.A., Obispo de Lugo, Arzobispo de Tarragona* (1713-1803), Vilanova i La Geltrú, 1967.

cia de jurisdicció del papa sobre els bisbes (37). Les al·lusions d'Armanyà a l'Església primitiva creiem que no contenen cap veïtat episcopalista, ni molt menys en nom d'ella es crítica la disciplina eclesiàstica vigent al seu temps. Fins i tot l'arquebisbe es permet d'ironitzar sobre l'enyorança dels pares del Sínode de Pistoia per l'Eglésia dels primers segles del cristianisme. A més fou refractari a l'hora d'acceptar el regalista Decret d'Urquijo (1799), que va ser tan festiuament saludat pels parajansenistes a causa del seu contingut episcopalista. La mateixa preocupació d'Armanyà per celebrar sínodes diocesans o provincials a Lugo i Tarragona, no sembla que s'hagi de relacionar tant amb l'episcopalisme, com amb els seus intents de renovació pastoral i disciplinar. I si no pogué dur a terme cap d'ells, no fou pas per desconfiança envers el regalisme -com era el cas de Climent-, sinó precisament a causa dels entrebancs posats per Madrid. La posició d'Armanyà envers l'Eglésia primitiva -que al nostre judici no surt del marc de la pura referència històrica-, ajuda en part a explicar el seu regalisme; de la mateixa manera que la diferent actitud de Climent vers l'Eglésia pre-constantiniana incidia sobre el seu antiregalisme. Tanmateix el regalisme d'Armanyà fou moderat: mai no parlà dels "drets" del rei sobre l'Eglésia -com més tard faria Amat- però en general, sempre fou un fidel executor d'aquella praxi. El mateix es pot dir pel que fa al seu comportament davant la política castellanitzadora de la vida eclesiàstica seguida per Carles III, això és: en les visites a les parròquies de l'arquebisbat s'adreçava als seus diocesans en llur comuna llengua; les seves pastorals i sermons a la catedral, però, les escrivia o els predicava en un impecable castellà. El seu zel de Pastor el portà a confeir un catecisme en català que no pogué ésser publicat a causa de les dificultats amb què es trobà des de Madrid. D'això se'n tenen proves en la correspondència, inèdita, que mantingué amb Amat; el qual des de la capital del Regne tramità aquest afer, sense sortir-se'n. Per acabar, caldria fer una referència a la mentalitat "il·lustrada" d'Armanyà. En ell s'hi observen els mateixos trets d'altres prelats "éclairés": afany per la renovació cultural (reforma dels estudis eclesiàstics, fundació de biblioteques episcopals, escola gratuïta per infants); coneixement de la Bíblia erigeix la càtedra d'Esriptura a Lugo i a Tarragona, la d'aquesta darrera població l'encomanà a Torres i Amat (38)-, i de la història eclesiàstica, que compartí amb el canonge Amat; promoció de la indústria, de l'agricultura i d'obres edilícies (fundació de les Societades de Amigos del País en les ciutats on hi exercí la seva missió pastoral; a Tarragona amb la col·laboració d'Amat) (39). El pensament "il·lustrat" de l'arquebisbe de Tarragona és el mateix que el de Climent i de F. Amat, com tot seguit es veurà.

Fèlix Amat de Palou (1750-1824). La figura d'aquest sabadellenc, patge de Climent, canonge d'Armanyà, arquebisbe "in partibus" de Palmira (1803), confessor de Carles IV (1805-1808), espera un estudi més desapassionat que el que li dedicà el seu nebot Fèlix Torres (40). El de Palmira no fou mai un bisbe residencial, ni la seva activitat quedà limitada exclusivament al

37.- Tort diu que Armanyà nega al papa la infal·libilitat personal. TORT, *Obispo de Barcelona Josep Climent* 131. Això era una característica comuna de tots els que estaven tocats pel gal·licanisme, especialment per aquells que s'han anomenat "eclesiàstic". Cal dir que aquella prerrogativa pontifícia no fou proclamada fins al Vaticà I.

38.- J.M. SABATE BOSCH, *El seminario tridentino de Tarragona. Datos para su historia*, T. Hemeroteca Obra Cultural de la Caja de Ahorros Provincial de Tarragona [1988] [edició mecanografiada] 183 folis.

39.- Interessants reflexions sobre els "jansenitzants" Armanyà i Climent, en E. LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*, B. 1973, 146-160.

40.- F. TORRES AMAT, *Vida del Ilmo. Sr. D. Félix Amat*, M. 1835, obra seguida d'un *Apéndice*, M. 1838. Esperem de fer-nos càrrec de l'estudi de F. Amat en un futur no massa llunyà.

regnat de Carles III. Tanmateix la seva formació prop dels bisbes Sales i Climent, arrenca de l'àmbit cultural d'aleshores: del Seminari de Barcelona i en un cert sentit de la Universitat de Gandia i de la de Cervera (41).

Amat, que des de molt jove s'educà en el tomisme i que rebé l'influx de les idees de Climent i Armanyà sobre la Companyia, fou contrari a les doctrines molinistes i probabilistes sostingudes per molts jesuïtes. Això, unit a les teories polítiques d'alguns membres de l'Orde de Sant Ignasi, el portà sempre a justificar llur espulsió, així com a censurar negativament algunes obres del jesuïtes Hervás y Panduro i Borrego per llur marcat antijansenisme. Tanmateix mantingué una cordial relació amb aquells jesuïtes que se separaren de la defensa del curialisme romà com J.F. Masdeu. Degut també al mestratge de Climent, el jove Amat s'inicià en les lectures d'autors com Bossuet, Fleury, Febronius, Tamburini, Pereyra, que haurien de preparar les seves idees parajansenistes (42). Després, durant els seus primers viatges a Madrid (1783, 1792), es relacionarà amb diversos ambients parajansenistes: els canonges de San Isidro; el cercle de la comtessa de Montijo; amb els valencians Pérez Bayer, Tavira, Villanueva; i amb molts d'altres personatges d'idees semblants (López Castrillo, R. Cabrera, A. Cuesta, D. Codina, La Canal, Merino) (43) o reformistes (Cerdá Rico, J.B. Muñoz, Bails). Més tard, Amat hauria d'influir en el mateix sentit sobre F. Torres, J. Cesat, H. Martí, I. Valls, etc. (44). No es poden recollir aquí totes les relacions d'Amat amb persones tocades de parajansenisme ni amb les figures rellevants de l'episcopat català (Veyan, Mora, Lasala, Valladares, etc.) ni amb les de fora. Cal dir només que entrà en contacte amb els exponents del parajansenisme de tota Espanya i amb els del món intel·lectual i polític del seu temps. A les vigílies de la seva mort, l'arquebisbe continuarà encara fidel a les idees de la juvenesa tot atacant l'ultramuntanisme de Maistre, Bonald, Lammenais (45). Com a conseqüència d'aquestes idees, l'episcopalisme i el conciliarisme apareixeran en el de Palmira amb molta més embranzida que en Climent. Hom pot detectar això en els seus escrits i de manera especial en aquell on defensava els continguts regalistas del Decret d'Urquijo. Però on més clarament es veuen aquelles dues característiques és en les *Observaciones pacíficas*

- 41.- Algunes notes sobre el Seminari i Amat en J. BARRERA y ESCUDERO, *Els Torres Amat i la Biblioteca episcopal del Seminari de Barcelona*, B. 1922, 41-120. Un estudi recent sobre Gandia, P. GARCIA TROBAT, *Los grados de la Universidad de Gandia (1630-1772)*, V. 1987.
- 42.- Abans d'empendre l'estudi de la Teologia, Climent féu estudiar a Amat el *De Locis Theologicis* de Cano. Al mateix temps li feia traduir el *Catecismo de las Fiestas* de Fleury, les *Cartas de un hombre de mundo* (on es pretenia demostrar que Sant Tomàs no ensenyava el tirannicidi) i les *Cartas político-eclesiásticas* del jansenista Tamburini. Tots aquests manuscrits s'han perdut. Anys després, per impugnar la doctrina del Contracte social que defensava Spedalieri, Amat en les Seis cartes a Irénico es valdrà de Tamburini per impugnar el primer autor. Sobre Tamburini, A. BARCALA MUÑOZ, *Censuras inquisitoriales a las obras de P. Tamburini y al Sínodo de Pistoia*, M. 1985 [= *Bibliotheca Theologica Hispanica*, Serie 2 : 4], Per Spadalieri, G. RUGGIERI, *Teologia e società, Momenti di un confronto sul finire del '700 in riferimento all'opera di Nicola Spadalieri*: *Cristianesimo nella Storia* 2 (1981) 463 i 468-69.
- 43.- Pel pensament de D. Codina, tan afí al d'Amat, vegeu F. DIAZ DE CERIO, *Ideas jansenistas-regalistas españolas sobre la traslación y consagración de los obispos en sede vacante por la muerte de Pío VI*: *Hispania Sacra* 34 (1982) 449-90. Del mateix autor, sobre el Sínodo de Pistoia, *Jansenismo histórico y regalismo Borbónico español a finales del siglo XVIII*: *Ibid.* 33 (1981) 93-116.
- 44.- Algunes notícies sobre Cesat, M. ARITZETA i ABAT, *Un filojansenista: Jaime Cesat (Barcelona-Valls 1809): presentació d'un manuscrit de poesies*, Valls 1982; i sobre Martí, S. BARDULET i PALAU, *Vint-i-dos anys d'instrucció catequética a Gurb (Osona) 1803-1825. El "Catecismo de les Festes" del Dr. Hermenter Martí (1818): Cinquenes jornades d'història de l'educació als Països Catalans, Manlleu 1982*. [Reproducció Ofset]; i J. FIGUEROLA, *Església i Societat a principis del segle XIX*. b. 1988. 42-48, 90-97.
- 45.- Sobre això i la polèmica que seguí a les prohibicions per Roma d'algunes obres d'Amat i de Torres, que Bou, Aragonès, Cabot i Balmes consideraren degudes al jansenisme del seu autor, vegeu R. CORTS i BLAY, *Félix Amat de Palou i Pont (1750-1824) i Félix Torres i Amat (1772-1847), dos bisbes catalans acusats de jansenisme*: *Revista catalana de Teologia* 7 (1982) 235-78.

(1817-1822) i en la Carta octava a Irénico (1822), que és on Amat expressà més lliurement les seves opinions. Aquí es parla del govern “*in solidum*” del col·legi episcopal sobre l'Església; de la superioritat del Concili i de la infal·libilitat del cos dels bisbes, no pas la personal del papa; de la consagració de bisbes sense confirmació pontifícia; de la necessitat de recuperar llurs facultats natives, acaparades per les reserves papals; i de la conveniència que els religiosos se sotmetin a l'obediència dels Ordinaris del lloc. Està clar que aquests enunciats tenen per base el model de l'Església primitiva, així com les argumentacions d'autors jansenistes (Arnauld, Bergier, Ceillier, Tillemont, Drouen, Leroi) i gal·licans (Bossuet, Alexandre, Thomassin, Frayssinous) només per citar-ne alguns. L'enyorança de l'Església pre-constantiniana, no li serví a Amat, al contrari de Climent, per reaccionar contra el regalisme. Això es deu al fet que aquesta melangia es completava amb una altra: la de l'església hispànica visigoda. Com en Armanyà, s'observa en l'arquebisbe l'evolució que anà seguint l'episcopat vers el regalisme. En els escrits anteriorment citats, Amat es proposà sobretot de mostrar la independència de la potestat civil respecte de l'eclesiàstica. Per això atacà aquelles teories (potestat directa, indirecta, declaratòria) que sostenien alguna mena de potestat de l'Església “*in temporabilis*”. En realitat el que en resulta de l'estudi del de Palmira és gairebé una espècie de poder de l'Estat “*in spiritualibus*”. De fet s'arriba a afirmar que el poder civil, en circumstàncies extremes, pot fer ús dels seus drets per variar la disciplina eclesiàstica. En aquests casos els bisbes hauran de desobeir el papa, si és que s'oposa a allò que ha de beneficiar l'Estat i l'Església nacional. Així com Amat seguí una línia homogènia en l'ordre de les idees religioses, en el de les polítiques si més no es pot dir que fou voluble. L'explicació pot trobar-se en el fet que, primer amb Josep Bonaparte i després, durant els dos primers experiments liberals -sense que ell combregués per res amb el liberalisme en cada canvi polític, Amat hi veié una possibilitat de poder-hi aplicar les seves idees parajansenistes i regalistes (46). Amat, deutor d'aquests components de la cultura eclesiàstica del segle XVIII, resulta irremediament superat pels nous corrents catòlics de l'Europa de principis del segle XIX.

Per acabar assenyalem tres aspectes més del pensament i de l'actuació de l'arquebisbe. El primer seria que el seu regalisme el mena a seguir, després de les reials cèdules del 1768, els dictats de la política castellanitzadora de Carles III. Fou Amat el qui per ordre del bisbe Valladares elaborà les *Constituciones* (1784) del Seminari de Barcelona, que hi bandejaven el català (47). Segon, les múltiples manifestacions del tarannà “*éclairé*” d'Amat (estudi crític de la història, interès per la indústria, l'agricultura i les ciències pràctiques, per la Sociedad de Amigos del País, etc.) (48), no permeten de poder-lo presentar com un representant d'una “*Aufklärung*” catòlica, puix el seu parajansenisme el portà a mantenir una visió negativa de la llibertat de l'home i de la seva

46.- Alguns aspectes de l'afrancesament polític d'Amat es poden veure en L. HIGUERUELA DEL PINO, *Mentalidad del clero afrancesado y colaboracionista: El clero afrancesado*. Actas de la Mesa Redonda, Aix-en-Provence, 25 de enero de 1985, Aix-en-Provence 1986, 55-128. Aquí s'hauria de recordar que Amat volgué justificar teològicament la seva posició afrancesada amb la traducció de *Deberes del cristiano* (1813) del jansenista Lambert. També es pot veure, J. RICO JIMENEZ, *Compromiso reformador y crisis patriótica, los afrancesados de las Juntas de Defensa: Ilustración española* (1986) 435-45.

47.- El *Diccionario catalano-castellano-latino* (1800) publicat per Esteve, Belvitges i Juglà, però preparat per Amat, ¿s'ha d'entendre com un mitjà de difusió de la llengua catalana; o, com en el cas de Climent, com un mitjà de l'aprenentatge del castellà?

48.- Amat fou l'autor d'una extensa *Historia eclesiàstica* (1793-1803). Algunes notes en J. VIVES, *Historia y labor de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Desde su fundación en el s. XVIII: Historia eclesiàstica de la Real Academia*, B. 1955, 75-79. Aquí es parla de Caresmar, Amat i Masdeu.

felicitat intramundana. I finalment, sense moure's d'aquests dos camps de la cultura, cal afegir que l'arquebisbe de Palmira fou un d'aquells que veié en la *Bíblia* i en la seva difusió en llengua vulgar, un element de renovació i d'exigència per un cristianisme més interior (49).

El que en resultaria, doncs, de l'anàlisi de les figures dels bisbes acabades d'estudiar, seria això: tots tres prelats són, en un major o menor grau, parjansenistes; mentre que pel que fa a llur regalisme: Climent és antiregalista; Armanyà, regalista moderat; i Amat, regalista radical. Això podria constituir una mostra, molt sectorialitzada, de com el parajansenisme respecte del regalisme és divers i pluriforme; de la mateixa manera que de pluriforme també n'és el parajansenisme hispànic del segle XVIII.